

หัตถศิลป์เครื่องปั้นดินเผาทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนบ้านหม้อ ตำบลเขวา

อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

Handicrafts Pottery Cultural Capital of the Ban Mo Community Khwao Subdistrict

Mueang District Maha Sarakham Province

สุนิสา โปธิแสนสุข^{1*}, พิมพัลลัญช์ พลหงษ์² และภาณุวัฒน์ เหล่าพิลัย³

Sunaisa Potisansuk^{1*}, Pimwalan Polhong² and Panuwat Laophilai³

^{1*2,3}อาจารย์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

^{1*2,3}Lecturer from the Faculty of Humanities and Social Sciences Rajabhat Mahasarakham University

*Corresponding Author Email: sunisa15122126@gmail.com

Received: 10 May 2024

Revised: 12 June 2024

Accepted: 16 June 2024

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการผลิตเครื่องปั้นดินเผาวัฒนธรรมทางภูมิปัญญาท้องถิ่นเผ่าของชุมชนบ้านหม้อ ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม โดยใช้วิธีการศึกษาแบบเชิงคุณภาพ มีเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา คือ แบบสัมภาษณ์ ผลการศึกษาพบว่า กระบวนการผลิตเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนบ้านหม้อ เป็นหัตถศิลป์ที่ผลิตด้วยมือและใช้วัสดุจากแหล่งธรรมชาติมีขั้นตอนการผลิตอย่างละเอียดตามลำดับขั้นตอน ประกอบด้วย 1) การเตรียมดิน 2) นวดดิน 3) ขึ้นรูป 4) ตีหม้อ 5) ตกแห้ง และ 6) กระบวนการเผา ซึ่งเห็นว่าปัจจัยของภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนบ้านหม้อ การผลิตแบบดั้งเดิมของชุมชนบ้านหม้อ คือ เรื่องทรัพยากรดินจุดเด่นของการผลิตแบบดั้งเดิม วัตถุดิบที่ใช้หาได้ในหมู่บ้านและหมู่บ้านใกล้เคียง วิถีปฏิบัติเรื่องการแบ่งหน้าที่และพื้นที่สาธารณะ คือ การแบ่งหน้าที่จะวิถีปฏิบัติในการผลิตเครื่องปั้นดินเผา เพื่อลดความเสี่ยงจากการลงทุนซึ่งการทำเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนบ้านหม้อมีกระบวนการเผาแบบธรรมชาติโดยควบคุมอุณหภูมิไฟเองไม่ให้ไฟสูงเกินไป

คำสำคัญ: หัตถศิลป์, เครื่องปั้นดินเผา, ชุมชนบ้านหม้อ

Abstract

This academic article the objective is to study the production process of pottery, arts and culture using local wisdom. Cremation of the Ban Mo community Khwao Subdistrict Mueang District Maha Sarakham Province By using a qualitative study method the research instrument was an interview. The results of the study found that Pottery production process of the Ban Mo community It is a handicraft made by hand and using materials from natural sources, with a detailed production process in the following steps: 1. soil preparation 2. kneading the clay 3. shaping 4. hitting the pot 5. drying 6. firing process Points out that the factors of the pottery wisdom of the Ban Mo community Traditional production of the Ban Mo community is about soil resources, the highlight of traditional production. The ingredients used can be found in the village and nearby villages. Practices regarding the division of duties and public space is the division of duties and practices in pottery production. To reduce investment risk The pottery making process of the Ban Mor community involves a natural firing process by controlling the temperature of the fire itself so that the fire is not too high.

Keywords: Handicraft, Pottery, Ban Mo Community

บทนำ

มนุษย์ได้นำเอาประสบการณ์จากการดำเนินชีวิตประจำวันความรู้ที่เก็บสะสมถูกนำมาประดิษฐ์สิ่งของเครื่องใช้ที่มีลักษณะเป็นงานหัตถกรรม เช่น การนำเครื่องจักสานมาเป็นแม่แบบทำเครื่องปั้นดินเผา ก่อนที่จะพัฒนาการทำภาชนะดินเผา โดยการตีด้วยไม้และหินคูปัจจุบันภูมิความรู้เหล่านี้ช่วยให้มนุษย์ก้าวจากสังคมล่าสัตว์และบริโภคอาหารดิบ มาเป็นสังคมเกษตรกรรม มีภาชนะดินเผาสำหรับหุงต้มอาหาร ความคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์ทำให้เครื่องปั้นดินเผามีการพัฒนาโดยสร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอยตามสภาพความเป็นอยู่เพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ ทางความเชื่อ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีของแต่ละท้องถิ่น มรดกวัฒนธรรมของไทยได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ความเป็นอยู่ของผู้คนในยุคหลังสมัยใหม่ (Postmodern) การไหลบ่าของกระแสการคิด แนวโน้มเศรษฐกิจและกระแสสังคมโลกได้รับผลกระทบอันเนื่องมาจากความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและคอมพิวเตอร์ ความสะดวกสบายการอยู่กับปัจจุบันช่วงขณะเกิดความล่าช้าทางวัฒนธรรมที่ทุกมุมโลกเผชิญกับสภาวะปั่นป่วนของวิกฤติอุตสาหกรรมที่ต่างเดินตามรอยวิถีคิดของโลกตะวันตก ระบบเศรษฐกิจอุตสาหกรรมที่มุ่งใช้หยาดเหงื่อแรงงาน ใช้พลังทางกายภาพมากกว่าการใช้พลังสติปัญญา ซึ่งเป็นการทำงานที่ต้องทำตามมาตรฐานและเป็นการทำงานที่ซ้ำ ๆ ไปตามมาตรฐานที่วางไว้ อาศัยความแข็งแรงของ มือ และร่างกาย มากกว่าหัวและ สมอง กำลังจะเปลี่ยนผ่านไปสู่อุตสาหกรรมเชื่อมโยงสังคมที่ไร้พรมแดน ไร้เส้นแบ่งกันระหว่างชุมชนเผ่าพันธุ์ ส่งผลกระตุ้นให้ทุกชุมชนบนโลกต้องปรับเปลี่ยนกระบวนแบบในการคิด เรียกว่า อัตลักษณ์แห่งตน และตระหนักถึงความเป็นตัวตนอัตลักษณ์และวิถีเฉพาะของชุมชนให้สามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงความหลากหลายและความเป็นปัจเจกบุคคล (รจนา จันทราสา, 2560, น.1) กระแสวัฒนธรรมตะวันตกมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนไทยมากขึ้นเท่าใดเรายังจำเป็นต้องตื่นตัวที่จะหันกลับมาให้ความสำคัญต่อการศึกษาและทำความเข้าใจในมรดกวัฒนธรรมและอัตลักษณ์แห่งชุมชนมากขึ้นเท่านั้น การศึกษาทำความเข้าใจในวิถีชีวิต ประวัติศาสตร์ชุมชน วัฒนธรรมและภูมิปัญญาของไทยยังมีประเด็นที่ขาดการศึกษาและเผยแพร่เพื่อความเข้าใจในเอกลักษณ์อีกจำนวนมาก ทั้งความเชื่อพิธีกรรม ประเพณี ศิลปะและภูมิปัญญาพื้นบ้าน ถือว่า เป็นองค์ความรู้ที่มีลักษณะจำเพาะของแต่ละท้องถิ่นและมีความเกี่ยวพันเชื่อมโยงกันอย่างแนบแน่นกับด้านวิทยาศาสตร์ ในแง่ที่ว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดขึ้นจากการศึกษาเชิงประจักษ์ ผ่านการพิสูจน์ทดลอง คัดสรร ปรับปรุง และพัฒนาความคิดมาอย่างเป็นระบบ”

ชุมชนบ้านหม้อ ตำบลเขวา อำเภอมือเมือง จังหวัดมหาสารคาม มีความรู้และความชำนาญในการผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่สอดคล้องกับธรรมชาติและวิถีชุมชน มีความเชื่อ กรรมวิธีรูปแบบในการผลิตแบบดั้งเดิมที่เป็นภูมิปัญญาที่สืบทอดจากบรรพบุรุษ เช่น ด้านความเชื่อ ชาวบ้านจะใช้ภาชนะดินเผาในการใส่ข้าวปลาอาหารเพื่อถวายพระสงฆ์และศาลปู่ตา ในงานบุญอุยง บุญข้าวกะยาสาต รวมถึงวิถีปฏิบัติเรื่องการแบ่งหน้าที่ของชาย-หญิง โดยวิถีปฏิบัติทางสังคมของชาวอีสานที่มีความเชื่อว่าผู้หญิงที่สมบูรณ์แบบต้องเป็นแม่ศรีเรือนอยู่กับเหย้าเฝ้ากับเรือน ต้องมีฝีมือในการทำสิ่งต่าง ๆ เหมือนกันกับความเชื่อเรื่องการทอผ้าที่คนจะทอผ้าได้ต้องเป็นผู้หญิงเท่านั้น โดยเชื่อว่างานที่ต้องใช้ฝีมือควรต้องเป็นงานของผู้หญิงและการสืบทอดก็จะสืบทอดให้กับเฉพาะผู้หญิงเท่านั้น ส่วนผู้ชายจะทำหน้าที่เป็นผู้สนับสนุนในกระบวนการผลิต เช่น หาวัตถุดิบและนำผลิตภัณฑ์ไปแลกเปลี่ยนกับชุมชนใกล้เคียง แสดงให้เห็นถึงระบบความสัมพันธ์ภายในครอบครัว ของสังคมมนุษย์ตั้งแต่ในอดีตหรือความสัมพันธ์เชิงมิติตรีกับชุมชนใกล้เคียงที่เกิดความเปลี่ยนแปลงจากปัจจัยต่าง ๆ ในการดำรงชีวิตระหว่างกันทำให้เกิดระบบความสัมพันธ์ทางสังคม อันเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมในการดำรงชีวิตของมนุษย์ที่อยู่ร่วมกันในสังคม (สุดสาคร ไชโยชน, 2566, สัมภาษณ์)

ภูมิปัญญาในด้านกระบวนการผลิต มิได้ใช้ดินจากหนองน้ำขึ้นมาและจะสามารถปั้นออกมาเป็นเครื่องปั้นดินเผาได้เลย ต้องผ่านกระบวนการทำดินเพื่อผสมกับดินดิบจากหนองน้ำในอัตราส่วนที่เหมาะสม จึงจะสามารถนำไปขึ้นรูปได้ ในขั้นตอนการขึ้นรูปมีเทคนิคในการใช้ “หินคูป” และไม้ตี ในการขึ้นรูปภาชนะดินเผาและการ “สวีปากหม้อ” และการใช้ไม้สัก เพื่อสร้างรูปแบบและลวดลายต่าง ๆ ลงบนเนื้อดิน ซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่สืบทอดจากบรรพบุรุษรวมถึงการเผากลางแจ้งที่เป็นภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นจาก

ประสบการณ์ในการประกอบการผลิตเครื่องปั้นดินเผา เช่น เรือขลุ่ยตุบในการผลิตที่ประกอบด้วย ฟิน พางข้าว และแกลบ ที่หาได้จากธรรมชาติที่สัมพันธ์กับอาชีพการทำนาที่เป็นอาชีพหลักของชาวอีสาน นอกจากนี้ยังมีวิธีการดูภาชนะเครื่องปั้นดินเผาว่าสุกหรือไม่ โดยมีวิธีการสังเกตที่สี่ (ต้องเป็นสีส้มอมแดง) (สุดสาคร ไชยโยชน, 2566, สัมภาษณ์) กลิ่นและลักษณะของซี้เฝ้าจากฟางข้าวในกองเผา (ซี้เฝ้าต้องเป็นสีดำ - เทา) ในการผลิตทุกครั้งจะใช้พื้นที่สาธารณะของหมู่บ้าน และดินเหนียวในหนองน้ำเลิงเบ็ญซึ่งเป็นหนองน้ำในพื้นที่สาธารณะของหมู่บ้านหม้อ

ดังนั้น จากข้อมูลดังกล่าวมาข้างต้น ผู้ศึกษาเล็งเห็นคุณค่าและความสำคัญระดับภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับกระบวนการผลิตเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนบ้านหม้ออันจะเกิดเป็นองค์ความรู้เพื่อประโยชน์ต่อด้านบูรณาการการเรียนการสอน และส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมทางภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยใช้แนวคิด ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม นำมาเป็นเครื่องมือในการศึกษาค้นคว้าเพื่อเป็นแนวทางในการอนุรักษ์และเผยแพร่สืบต่อไป

บทวิเคราะห์

การศึกษาครั้งนี้ เมื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพเสร็จเรียบร้อยแล้วทำการตรวจสอบความสมบูรณ์ครบถ้วน ถูกต้องข้อมูล แล้วดำเนินการจัดกระทำและจำแนกหมวดหมู่ของข้อมูล และตรวจสอบข้อมูลความน่าเชื่อถือด้วยวิธีการตรวจสอบสามเส้า (Triangulation) กับกลุ่มตัวอย่าง และวิธีการเก็บรวมข้อมูล หลังจากได้ทำการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้าแล้ว ข้อมูลที่ไม่ต้องการจะถูกกำจัดออกไปโดยวิเคราะห์วิเคราะห์เนื้อหาตามกรอบการวิจัยซึ่งได้จากการสอบถาม สัมภาษณ์ การสังเกตและการสนทนา หลังจากนั้นทำการสร้างข้อสรุปวิเคราะห์เนื้อหาตามแนวคิด ทฤษฎี และรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม

เนื่องจากในปัจจุบันสังคมมนุษย์มีความสลับซับซ้อนมากขึ้น แบบแผนวัฒนธรรมที่ได้สะสมมานั้นมีทั้งเกิดจากการประดิษฐ์คิดค้นและการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม เพราะฉะนั้นการวิเคราะห์ แก่นวัฒนธรรมจึงต้องพิจารณาการศึกษามากกว่าเดิม การแพร่กระจายเกิดขึ้นได้หลายลักษณะด้วยกัน ซึ่งอาจจะเกิดจากคนย้ายถิ่นและนำเอาวัฒนธรรมเก่าติดตัวไปด้วยหรือเกิดจากการอบรมสั่งสอนของบรรพบุรุษ ที่มีการถ่ายทอดกันเรื่อยมาจนถึงขั้นรุ่นลูกหลานและได้นำมาปฏิบัติสืบต่อ ๆ กันมา อย่างไรก็ตามการแพร่กระจายทำให้เกิดชนธรรมนิยมและวัฒนธรรมที่เหมือนกันในคนที่อาศัยอยู่ในที่ต่าง ๆ กัน กลุ่มชนที่มีวัฒนธรรมคล้ายกันเป็นกลุ่มชนที่มีความสนิทสนมและมีความสัมพันธ์กันมาก่อนการแพร่กระจาย วัฒนธรรมจึงเป็นเพราะคนย้ายถิ่น และนำเอาวัฒนธรรมเก่าติดตัวไปด้วย หรือเพราะคนจากถิ่นอื่นมา ติดใจวัฒนธรรมของคนกลุ่มนี้ จึงขอยืมวัฒนธรรมไปใช้ (ผ่องพันธ์ มณีรัตน์, 2521) ได้สรุปว่า การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมจะเป็นไปได้เร็วหรือช้าขึ้นอยู่กับ คือ 1) ความง่ายของวัฒนธรรมนั้น 2) การเข้ากันได้กับค่านิยมที่มีอยู่ในสังคมผู้รับ 3) ศักดิ์ศรีและฐานะของผู้นำเสนอใหม่ ๆ เข้ามาในสังคม 4) สิ่งแวดล้อมในวัฒนธรรมผู้รับว่ามีสภาพทั่วไปกำลังเปลี่ยนแปลงอยู่ก็จะได้รับเร็ว 5) การขาดการรวมตัวอย่างแบบมีนัยของสังคมผู้รับ ถ้าสังคมนั้นมีการรวมกันอย่างเหนียวแน่น การรับวัฒนธรรมภายนอกเข้ามาก็เป็นไปได้ช้า 6) อัตราการติดต่อระหว่างผู้ให้และผู้รับ ถ้าการติดต่อเป็นไปอย่างกว้างขวาง การยอมรับก็จะเป็นไปได้ง่าย และองค์ประกอบของกระบวนการแพร่กระจายว่าประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ คือ 1) นวัตกรรม 2) การสื่อสารโดยผ่านทางสื่อ (Channels) ทางใดทางหนึ่ง 3) ช่วงเวลาหนึ่ง 4) เข้าสู่หมู่สมาชิกของระบบสังคม ระบบหนึ่ง

อีกทั้ง สิ่งที่สำคัญ คือ นวัตกรรม ซึ่งหมายถึง ความคิด (Idea) การปฏิบัติ (Practice) หรือวัตถุประสงค์ของ (Object) ใช้อย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้ ซึ่งโดยทั่วไป นวัตกรรมอาจมี องค์ประกอบได้สองส่วน คือ ส่วนที่เป็นความคิด และส่วนที่เป็นวัตถุ ไม่ว่าจะนวัตกรรมจะเป็นอย่างไร นวัตกรรมจะต้องมีองค์ประกอบแรกอยู่เสมอ คือ เช่น ลัทธิทางการเมือง (ลัทธิสังคมนิยม เป็นต้น) มีส่วนประกอบเพียงส่วนเดียว คือ ความคิด แต่นวัตกรรม เช่น ผ้าไหม จะมีองค์ประกอบทั้งสอง ประการ คือ ทั้งความคิดและวัตถุ การรับเอานวัตกรรมมีได้สองแบบตามองค์ประกอบของนวัตกรรม คือ นวัตกรรมที่มีแต่ความคิดจะมีการรับเอาแบบอย่าง อมรา พงศาพิชญ์

(2538) ได้ทำการสรุปรูปแบบของการ แพร่กระจายว่า 1) มีกฎเกณฑ์ทางธรรมชาติเป็นตัวกำหนดลักษณะของสังคม ไม่ใช่วัฒนธรรม 2) จุดเริ่มของศูนย์กลางวัฒนธรรมขึ้นอยู่กับปัจจัยทางเชื้อชาติมากกว่า ปัจจัยทางภูมิศาสตร์ 3) ศูนย์กลางวัฒนธรรมริเริ่มที่อียิปต์ เมื่อเกิดความคิดสร้างเครื่องมือ เครื่องใช้ เช่น หม้อดิน ตะกร้า บ้าน ฯลฯ วัฒนธรรมเหล่านี้จึงได้แพร่กระจายออกไป การแพร่กระจาย ทางวัฒนธรรมเหมือนกัน ได้เชื่อว่าวัฒนธรรมแพร่กระจายออกจากจุดศูนย์กลางเป็นวงกลมซ้อน (Culture Circle) เป็นการรวมมานุษยวิทยาเข้ากับภูมิศาสตร์ 4) วัฒนธรรมหลักเกิดขึ้นที่จุดศูนย์กลางวัฒนธรรมและเมื่อมีการ แพร่กระจายออกไปสู่วงนอก รายละเอียดของวัฒนธรรมจึงผิดเพี้ยนไป เนื่องจากการถ่ายทอดเป็นไป อย่างไม่สมบูรณ์

จากความหมายของการแพร่กระจายดังกล่าวข้างต้น พอสรุปได้ว่า ปัจจัยที่ เกี่ยวข้องกับการแพร่กระจายสามารถแพร่กระจายไปได้หลาย ๆ วิธีด้วยกัน คือ 1) การแพร่กระจายโดยการยืมวัฒนธรรมมาใช้จนกลายเป็นวัฒนธรรมของตน 2) การเข้ากันได้กับสังคม ไม่ยุ่งยากในการใช้ ราคาไม่แพง วัตถุประสงค์หาง่าย และมีคุณค่าต่อผู้นำไปใช้ 3) การแพร่กระจายจากสังคมหนึ่งไปยังอีกสังคมหนึ่ง หรือจากภูมิภาคหนึ่ง ไปยังอีกภูมิภาคหนึ่ง ด้วยการติดต่อสัมพันธ์กันหรือการสื่อสารระหว่างบุคคลกับบุคคล 4) การแพร่กระจายเกิดจากคนอื่นตั้งใจในวัฒนธรรมของคนกลุ่มนี้และนำไปใช้ในท้องถิ่นของตน 5) การแพร่กระจายเกิดจากการถ่ายทอดทางวัฒนธรรม โดยการที่พ่อแม่ สอนลูกว่าอะไรควรทำไม่ควรทำ หรือการที่พ่อแม่สอนลูกสาวให้รู้จักการทอผ้า ต่ำทุกตั้งแต่วัยเด็ก ก็เป็นการถ่ายทอดวัฒนธรรม แม้ว่าลักษณะบางอย่างของวัฒนธรรมได้เปลี่ยนไปตามกาลเวลา แต่ค่านิยมและหลักใหญ่ที่ใช้เป็นกฎเกณฑ์ของสังคมยังไม่เปลี่ยนไป 6) การแพร่กระจายวัฒนธรรมขึ้นอยู่กับระยะเวลา 7) การสื่อสาร การคมนาคม เป็นอีกกลไกหนึ่งที่ทำให้เกิดการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม

2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ศึกษาในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิตเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนบ้านหม้อ ตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม เพื่อประโยชน์ต่อด้านบูรณาการการเรียนการสอน และส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมทางภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยมีรายละเอียด ดังนี้

พันธ์ศักดิ์ พวงพงษ์ (2537) ได้ศึกษาเรื่องปัจจัยการผลิตเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนบ้านหม้อ โดยการศึกษาเป็นการศึกษาวิถีชีวิต คติความเชื่อที่มีต่อการทำเครื่องปั้นดินเผา กับขั้นตอนการผลิตเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนบ้านหม้อ ตำบลเขา อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการทำเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนบ้านหม้อ ตำบลเขา อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม ผลการศึกษาแบ่งปัจจัยได้เป็น 4 ส่วน คือ 1) ปัจจัยด้านภูมิศาสตร์ คือ ที่ตั้งของหมู่บ้านหม้อ มีความเหมาะสมแก่การทำเครื่องปั้นดินเผา ที่ใช้รูปแบบวิธีการเผาแบบกลางแจ้ง ประกอบกับทรัพยากรดิน ที่เหมาะกับการผลิตเครื่องปั้นดินเผาจากหนองเลิงเป็ญเป็นปัจจัยที่สำคัญด้านภูมิศาสตร์ของการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาการผลิตเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนบ้านหม้อตำบลเขา อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม 2) ปัจจัยด้านวิธีการผลิต ชุมชนบ้านหม้อ เลือกที่จะใช้วิธีการผลิตแบบดั้งเดิม คือการขึ้นรูปด้วย หินคูดกับไม้ตี เผาด้วยการเผากลางแจ้ง แทนที่จะใช้เทคโนโลยีอย่างการขึ้นรูปโดยใช้แป้นหมุน และการเผาจากเตาอุโมงค์ ที่ทำให้ต้นทุนในการผลิตจากวิธีการผลิตดังกล่าวต่ำไม่เงินหรือเสียเวลา กับเทคโนโลยีสมัยใหม่ ที่แพงและต้องการการดูแลสูง 3) ปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรม ปัจจัยมีผลต่อการผลิตเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนบ้านหม้อ โดยชุมชนบ้านหม้อจะมีคติความเชื่อ และแนวปฏิบัติที่ความสัมพันธ์กับธรรมชาติและหน้าที่ความรับผิดชอบระหว่างชายหญิง กล่าวคือ ชายเป็นผู้สนับสนุน หญิงเป็นผู้ผลิต ด้วยแนวปฏิบัติดังกล่าวที่สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรม จึงมีผลต่อการคงอยู่ของภูมิปัญญาการผลิตปั้นดินเผาของชุมชนบ้านหม้อ ตำบลเขา อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม 4) ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ภูมิปัญญาการผลิตปั้นดินเผาของชุมชนบ้านหม้อ ตำบลเขาอำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม เป็นการผลิตเพื่อตอบการใช้ประโยชน์ในระดับครัวเรือน ดังนั้นกลุ่มตลาดคือ กลุ่มที่ใช้ประโยชน์สอยในชีวิตประจำวัน และรายได้จากการขายจะมีผลต่อฐานะและความเป็นอยู่ของคนในชุมชน ด้วยวิธีการผลิตที่

ลงทุนน้อย แต่มีกำไรดีกว่า วิธีการใช้เป็นหมุน ที่ต้องใช้ต้นทุนมาก ในการผลิตระดับครัวเรือน จึงทำให้ชุมชนบ้านหม้อเลือกที่จะใช้วิธีดั้งเดิมในการผลิตเพื่อเลี้ยงชีพ และลดความเสี่ยงที่จะเกิดจากภาวะเศรษฐกิจ

กรองทิพย์ ชัยชาญ (2551) ศักยภาพของผู้ประกอบการผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาบ้านด่านเกวียน อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา พบว่า ลักษณะกิจการเป็นธุรกิจประเภทเจ้าของคนเดียวมีรายได้เฉลี่ยอยู่ระหว่าง 115,234.64 บาทต่อปี ดำเนินกิจการมากกว่า 15 ปี สำหรับลักษณะการผลิตเป็นการผลิตตามคำสั่งของลูกค้าและการผลิตโดยไม่ต้องรอคำสั่งซื้อและลักษณะผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาเป็นแบบเผาแดงส่วนข้อมูลความคิดเห็นที่มีต่อศักยภาพในด้านต่าง ของผู้ประกอบการ พบว่า ด้านวัตถุดิบมีการสั่งซื้อได้เพียงพอกับความต้องการ ด้านการผลิตและการปฏิบัติการนั้นมีการผลิตตรงตามแบบลวดลายได้อย่างสวยงาม ด้านการจำหน่ายนั้นมีการตั้งราคาเหมาะสมตามคุณภาพสินค้า ด้านการขนส่งนั้นมีการลดปัญหาความเสียหายในการขนส่งสินค้า ด้านการวิจัย พัฒนา และเทคโนโลยีนั้นมีการพัฒนารูปแบบสินค้าให้ทันสมัยอยู่เสมอ ส่วนการศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อศักยภาพของการผลิตผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา คือ สินค้าที่ใช้ทดแทนเครื่องปั้นดินเผา

ปรียาพร นุชบา (2547) การศึกษาพัฒนาการของรูปแบบและลวดลายของโถงมังกร จังหวัดราชบุรี พบว่า แต่เดิมได้ผลิตเป็นอ่างเคลือบ กระปุกไหหน้าปลาเผาด้วยเตามังกร ต่อมาได้มีการพัฒนา ทำโถงเคลือบแบบโถงจีน มีการเขียนลวดลายตาม แบบโถงของจีน จนกระทั่งมีการขยายตัวทางการค้าจึงได้มีการพัฒนารูปแบบและวิธีการทำให้เป็นเครื่องเคลือบสีแบบเซรามิก และเผาด้วยเตาแก๊สควบคุมกับเตามังกร และยังคงมีการอนุรักษ์ และสืบทอดต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน ลวดลายโถงมังกรสามารถจำแนกได้ 2 ลักษณะ คือ 1) แบ่งตาม กรรมวิธีการทำมี 5 ลาย ได้แก่ ลายกดประทับ ลายขีดขีด ลายเรียบ ลายพิมพ์ และลายหุ่น 2) แบ่งตามลักษณะของลวดลายมี 6 ลาย คือ (1) ลายรูปสัตว์ ได้แก่ ลายมังกร (2) ลายพันธุ์พฤกษา ได้แก่ ลาย ดอกไม้แบบเดี่ยว ลายดอกไม้แบบต่อเนื่อง ลายกลีบบัว (3) ลายศิลปะ จีน (4) ลายศิลปะไทย (5) ลายช่องเหลี่ยม และ (6) ลายเบ็ดเตล็ด ได้แก่ ลายเรขาคณิต ลาย สมัยนิยม ผลการวิเคราะห์ลวดลายตามองค์ประกอบศิลปะมีความกลมกลืน กันของเส้น สี รูปร่าง รูปทรง และขนาดของลวดลาย แนวโน้มและผลกระทบที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงลวดลายของโถงพบว่า มี 2 ปัจจัย คือ 1) ปัจจัยภายใน ได้แก่ มาตรฐานการผลิตโถงของ แต่ละโรงงานและช่างฝีมือ ความพอใจของช่างตีลาย หรือความคิด สร้างสรรค์และจินตนาการของช่างตีลาย ความพอใจของเจ้าของโรงงาน ผู้ประกอบการ บางโรงงานที่มีการออกแบบและพัฒนารูปทรงของโถงและ ลวดลายใหม่เพื่อให้ทันต่อกระแสความต้องการของลูกค้า และแนวโน้มของตลาดและเทคโนโลยีการผลิตของแต่ละโรงงาน 2) ปัจจัยภายนอก ได้แก่ การผลิต ตามตัวอย่างที่ลูกค้าต้องการ กระแสความนิยมของลูกค้าหรือแนวโน้มของตลาด คู่แข่งทางด้านการค้าและการผลิต วิถีชีวิตของคนในยุคปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัยตามแบบ คนรุ่นใหม่ และได้รับการส่งเสริมพัฒนาการออกแบบผลิตภัณฑ์จากหน่วยงานของภาครัฐและสถาบันการศึกษา

3. กระบวนการผลิตเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนบ้านหม้อ

การผลิตเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนบ้านหม้อ เป็นหัตถศิลป์ที่ผลิตด้วยมือและใช้วัสดุจากแหล่งธรรมโดยมีขั้นตอนการผลิตอย่างละเอียดตามลำดับขั้นตอน ดังนี้

3.1 ขั้นตอนที่ 1 การเตรียมดิน คือ ดินเหนียว และดินห้วยเชื้อ โดยนำห้วยเชื้อมาโขลกโดยโคกกระต๋องให้ละเอียด และนำมาร่อนเพื่อเอาเฉพาะส่วนที่ละเอียดที่สุด มาผสมผสมกับดินเหนียวที่เตรียมไว้

ภาพที่ 1 การเตรียมดิน (ที่มา: สุนิตา โพธิแสนสุข, 2566)

3.2 ขั้นตอนที่ 2 วิธีนวดดิน คือ นำดินเหนียวที่เตรียมเอาไว้ โดยต้องผ่านการนวดด้วยมืออย่างละเอียดอีกครั้ง เพื่อให้ได้อากาศ เศษหิว เศษไม้ เศษกรวด ที่อยู่ในดินออกเสียก่อน ถึงจะนำมาปั้นเป็นรูปต่าง ๆ

ภาพที่ 2 วิธีการนวดดิน (ที่มา: สุนิตา โพธิแสนสุข, 2566)

3.3 ขั้นตอนที่ 3 แป้นหมุนธรรมดาและแป้นหมุนไฟฟ้าแบบญี่ปุ่น มีลักษณะการขึ้นรูปมี 2 รูปแบบ คือ 1) แบบบนแป้นหมุนธรรมดา (ใช้เท้าคนถีบแรง ๆ) ซึ่งผู้ปั้นจะใช้แรงในการขับเคลื่อนแป้นหมุนมากกว่าแบบใช้แป้นหมุนไฟฟ้า และใช้เวลาในการขึ้นรูปผลิตภัณฑ์ช้ากว่า และ 2) บนแป้นหมุนไฟฟ้าแบบญี่ปุ่นซึ่งเป็นนวัตกรรมใหม่ที่ชาวบ้านบางส่วนนำรูปแบบมาจากญี่ปุ่น ทำให้

กระบวนการผลิตรูปทรงได้หลากหลายเป็นไปอย่างรวดเร็วจะใช้เวลา 1 นาที ต่อ 1 ชิ้น จากนั้นใช้ถุงพลาสติกหรือไม้ขนาดเล็ก ใช้สำหรับปิดหม้อให้เรียบหรือที่เรียกว่า “สวีปาก” สมัยก่อนชาวบ้านใช้ใบสัปะรดใบอ่อน ๆ แล้วฉีกบาง ๆ ซ้อนกันประมาณ 7-10 ชั้น (ได้มาจากหมู่บ้านแมด) แล้วนำไปสวีปากหม้อ เพื่อให้ปากหม้อเรียบ เมื่อแรกเริ่มการปั้นหม้อที่บ้านหม้อนั้น ต่อมาใบสัปะรดหายากขึ้น ชาวบ้านจึงหันมาใช้พลาสติกแทน เพราะสามารถใช้ได้ดีเหมือนกัน ทนทานและหาได้ง่ายกว่า

ภาพที่ 3 แป้นหมุนธรรมดา และแป้นหมุนไฟฟ้าแบบญี่ปุ่น (ที่มา: สุนิศา โปธิแสนสุข, 2566)

3.4 ขั้นตอนที่ 4 วิธีตีหม้อ คือ นำเครื่องปั้นดินเผา (หม้อ แจกั้น กระถาง) ไปผึ่งแดดผึ่งลมให้แห้งแบบหมาด ๆ จากนั้นนำมาตกแต่งตุตหม้อ (ตีหม้อ) โดยการใช้หินดูและไม้ตีราบเป็นเครื่องมือในการตกแต่งตัวหม้อ ซึ่งหินดูเป็นเครื่องมือใช้เป็นตัวรองรับน้ำหนักรตที่ผิวภาชนะ ซึ่งทำด้วยดินเผาที่มีลักษณะคล้ายกับดอกเผ็ด มีด้ามถือ แต่เดิมนั้น หินดู ใช้หินจริง ๆ มีลักษณะกลมมนพอจับถือได้ ส่วนไม้ตีราบ เป็นเครื่องมือที่ทำมาจากไม้ชนิดใดก็ได้ มีลักษณะแบนหนาใช้ตีหม้อเพื่อให้พื้นผิวหม้อเรียบเนียน ปัจจุบันการปั้นดินหม้อเพิ่มเพื่อให้ตัวหม้อตั้งหรือวางได้สะดวกมากขึ้น และตกแต่งลวดลายตามต้องการ (ต้องความถนัดของช่างปั้น) เช่น ลายดอกพิกุล ลายเลื้อย ลายข้าวหลามตัด ลายดอกจันทร์ และลายตัวคุณ

ภาพที่ 4 วิธีตีหม้อ (ที่มา: สุนิศา โปธิแสนสุข, 2566)

3.5 ขั้นตอนที่ 5 การตากแห้ง คือ การตากแห้ง คือ การไล่น้ำออกจากของที่ขึ้นรูปเสร็จแล้ว และจะทำให้น้ำในผลิตภัณฑ์ระเหยออกไปอย่างช้า ๆ เพื่อป้องกันการแตกร้าว

ภาพที่ 5 การตากแห้ง (ที่มา: สุนิศา โปธิแสนสุข, 2566)

3.6 ขั้นตอนที่ 6 กระบวนการเผา คือ จากนั้นนำไปเผากลางแจ้ง (ด้วยวิธีโบราณ) กระบวนการเผาแบบพื้นบ้านวัสดุอุปกรณ์ที่จัดเตรียมใช้สำหรับขั้นตอนการนำเครื่องปั้นดินเผาไปเผาประกอบด้วย ฟืน และฟาง โดยมีขั้นตอนการเผา ประกอบด้วย 1) นำฟืนแห้งรองกับฟืนประมาณ 1 ซม. เพื่อให้ความร้อนของไฟเข้าถึงผลิตภัณฑ์ที่อยู่ส่วนกลาง 2) นำฟางแห้งมาวางทับฟืนอีกครั้ง 3) นำเครื่องปั้นดินเผา ไปวางเรียงเป็นแถวภายในหลุมเตาเผาแล้วนำฟางมาคลุมทับ 4) นำฟางคลุมทับให้ทั่วอีกครั้ง 5) นำกลบมาโรยคลุมบนฟางให้เต็มหลุม เกลี่ยให้เรียบ 6) จุดไฟเผารอบ ๆ ขอบจนไหม้ทั่วกัน จะสังเกตได้จากสีผลิตภัณฑ์ ถ้าผลิตภัณฑ์สุกแล้วจะเปลี่ยนสีเป็นสีส้มแดง และ 7) ทิ้งไว้ให้ไฟดับสนิท จึงนำเครื่องปั้นออกจากเตาเผากลางแจ้ง

ภาพที่ 6 กระบวนการเผา (ที่มา: สุนิศา โปธิแสนสุข, 2566)

ข้อค้นพบเชิงวิชาการ

จากการศึกษานี้ พบว่า ภูมิปัญญาพื้นบ้านเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนบ้านหม้อเป็นการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมจากจังหวัดนครราชสีมา โดยเป็นองค์ความรู้เดิมที่ได้รับการถ่ายทอดและติดตัวมากับบรรพบุรุษที่อพยพมารุ่นแรก ผ่านกระบวนการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมกลายเป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านของชุมชนบ้านหม้อมาเกือบ 200 ปี ลักษณะภูมิศาสตร์เป็นที่ราบลุ่มติดลำห้วยคาง และมีหนองเลิงเบ็ญเป็นแหล่งน้ำสำคัญ ซึ่งเป็นแหล่งดินที่มีคุณภาพดีและปริมาณมาก เหมาะสำหรับการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านเครื่องปั้นดินเผาที่ติดตัวมาแต่เดิมมาประยุกต์ใช้เกิดเป็นอาชีพช่างตีหม้อ สามารถสร้างผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาที่ลักษณะโดดเด่นทั้งรูปแบบและลวดลายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ในอดีตมีวิถีชีวิตแบบสังคมชนบทยึดอาชีพทำนาเป็นอาชีพหลักและยึดอาชีพช่างตีหม้อเป็นอาชีพเสริม ในการผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่สอดคล้องกับธรรมชาติและวิถีชุมชน มีความเชื่อ กรรมวิธีและรูปแบบในการผลิตแบบดั้งเดิมที่เป็นภูมิปัญญาที่สืบทอดจากบรรพบุรุษ เช่น ด้านความเชื่อ ชาวบ้านหม้อจะใช้ภาชนะดินเผา ในการใส่ข้าวปลาอาหาร เพื่อถวายพระสงฆ์และศาลปู่ตา ในงานบุญกฐิน บุญข้าว กะยาสาศ รวมถึงความวิถีปฏิบัติเรื่องการแบ่งหน้าที่ระหว่างหญิง - ชาย โดยวิถีปฏิบัติทางสังคมของชาวอีสาน ที่มีความเชื่อว่าผู้หญิงที่จะได้ชื่อว่าผู้หญิงที่สมบูรณ์ต้องเป็นแม่เรือนอยู่กับเข่าเฝ้ากับเรือน ต้องมีฝีมือในการทำสิ่งต่าง ๆ เหมือนกับความเชื่อเรื่องการทอที่คนทอผ้าต้องเป็นผู้หญิง โดยเชื่อว่า งานที่ต้องใช้ฝีมือควรต้องเป็นงานของผู้หญิงและการสืบทอดก็สืบทอดให้เฉพาะผู้หญิง ส่วนฝ่ายชาย เป็นผู้สนับสนุนในขบวนการผลิต เช่น หาวตัดลูกบิด และนำผลิตภัณฑ์ไปแลกเปลี่ยนกับชุมชนใกล้เคียง แสดงให้เห็นถึงระบบความสัมพันธ์ภายในครอบครัว ของสังคมมนุษย์ตั้งแต่ในอดีต หรือความสัมพันธ์เชิงมิตรไมตรีกับชุมชนใกล้เคียงที่เกิดการเปลี่ยนแปลงปัจจัยต่าง ๆ ในการดำรงชีวิตระหว่างกัน ทำให้เกิดระบบความสัมพันธ์ทางสังคม อันเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมในการดำรงชีวิตของมนุษย์ที่อยู่ร่วมกันในสังคม ด้านกรรมวิธีการขั้นตอนการผลิต เนื่องจากเป็นกรรมวิธีแบบดั้งเดิม ภูมิปัญญาจึงเป็นสิ่งที่สำคัญ เพราะล้วนแต่เกิดจากประสบการณ์ของคนในชุมชนที่ยาวนาน โดยวิธีขึ้นรูปมี 2 วิธี ดังนี้

1. แบบที่ไม่มีแป้นรอง ขึ้นรูปโดยการปั้นด้วยมือ ทำสืบทอดกันมาตั้งแต่รุ่นปู่ ย่า ตา ยาย เป็นร้อย ๆ ปี ได้มีการสืบทอดต่อให้ลูกหลานและชาวบ้านในระแวกที่สนใจ การปั้นแบบโบราณจะต้องนำดินโคลนมาผสมกับแกลบและนำไปตามแดดแห้ง จากนั้นนำไปเผาจนเปลี่ยนเป็นสีส้มออกแดง และนำไปทุบให้เป็นฝุ่นหรือเรียกอีกอย่างว่าหัวเชื้อ จากนั้นนำดินที่ผ่านการนวด (นวดด้วยมือ) มาผสมกับหัวเชื้อที่เตรียมเอาไว้แล้วนำมาปั้นขึ้นรูป โดยมีการทุบให้เป็นแผ่นเนื้อดินแน่นก่อนที่จะนำมาทำให้เป็นรูปร่าง เช่น หม้ออ่างน้ำ (แบบไม่มีตีนหม้อ) เป็นต้น มีฝาและมีลวดลายตรงสีกอกหม้อ ลวดลายที่นำมาสักคอกหม้อก็มีอย่างหลากหลายรูปแบบที่ชาวบ้านคิดค้นขึ้นเอง เช่น ลายดอกพิกุล ลายเลื้อย ลายข้าวหลามตัด ลายดอกจันทร์ และลายตัวคุณ ส่วนลายที่คิดค้นขึ้นมาใหม่ โดยคุณพ่อสาคร ไชโยชน เป็นผู้ออกแบบ คือลายหนวดค่าง จากนั้นนำไปตกแต่งตุ้มหม้อและตกแต่งลายให้เรียบร้อยแล้วนำไปตากแดดให้แห้งและนำไปเผา ซึ่งทุกขั้นตอนการปั้นหม้อด้วยวิธีโบราณนั้นไม่ง่ายเลย เพราะกว่าที่จะมาเป็นหม้อดินหนึ่งลูก ต้องใช้ความชำนาญที่สะสมมา ก่อนที่จะถ่ายทอดให้ลูกหลานได้สานต่อเพื่อไม่ให้จางหายไป แม้การปั้นหม้อแบบโบราณจะมีราคาไม่แพงเท่ากับสิ่งของเครื่องใช้ในปัจจุบัน หากแต่มีคุณค่าทางจิตใจมากมาย เพราะนั่นหมายถึงสิ่งทีถือเป็นวิถีชีวิตที่บรรพบุรุษได้สร้างขึ้นโดยภูมิปัญญา ปัจจุบันไม่พบเห็นวิธีการปั้นหม้อแบบโบราณแล้ว

2. แบบประยุกต์ ปัจจุบันมีเทคโนโลยีใหม่ ๆ เข้ามาผสมผสานจึงทำให้เกิดความสะดวกสบายมากขึ้น มี 2 ประเภท ดังนี้

- 2.1 แบบบนแป้นหมุนธรรมดา (ใช้เท้าคนถีบแรง ๆ) ซึ่งผู้ปั้นจะใช้แรงในการขับเคลื่อนแป้นหมุนมากกว่าแบบการใช้แป้นหมุนไฟฟ้า และใช้เวลาในการขึ้นรูปผลิตภัณฑ์ช้ากว่า ปัจจุบันยังพบเห็นอยู่ในชุมชนเป็นส่วนมาก เพราะอันเนื่องมาจากของต้นทุนที่สูงขึ้นจึงทำให้ชาวบ้านส่วนมากยังไม่มีการเปลี่ยนแปลงในเรื่องของเครื่องมือแป้นขึ้นรูปผลิตภัณฑ์มากนัก

2.2 บนแป้นหมุนไฟฟ้าแบบญี่ปุ่น ซึ่งเป็นนวัตกรรมใหม่ที่ชาวบ้านบางส่วนนำรูปแบบมาจากญี่ปุ่น ทำให้กระบวนการผลิตรูปทรงได้หลากหลายเป็นไปอย่างรวดเร็ว เช่น หม้อ แอ่งน้ำ แจกัน กระถาง เป็นต้น แต่มีต้นทุนในเรื่องการใช้พลังงานไฟฟ้าสูง ซึ่งปัจจุบันคนที่ใช้แป้นไฟฟ้าแบบญี่ปุ่นในชุมชนมีเพียงแค่ 1 ครัวเรือน คือ บ้านของคุณพ่อสาคร ไชโยชน์

บทสรุป

จากการศึกษากระบวนการผลิตเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนบ้านหม้อ ตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคามสู่ประโยชน์ต่อด้านบูรณาการการเรียนการสอนและส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมทางภูมิปัญญาท้องถิ่น พบว่า ลักษณะการขึ้นรูปมี 2 รูปแบบ คือ 1) แบบบนแป้นหมุนธรรมดา (ใช้เท้าคนถีบแรง ๆ) ซึ่งผู้ปั้นจะใช้แรงในการขับเคลื่อนแป้นหมุนมากกว่าแบบใช้แป้นหมุนไฟฟ้า และใช้เวลาในการขึ้นรูปผลิตภัณฑ์ช้ากว่า และ 2) บนแป้นหมุนไฟฟ้าแบบญี่ปุ่นซึ่งเป็นนวัตกรรมใหม่ที่ชาวบ้านบางส่วนนำรูปแบบมาจากญี่ปุ่น ทำให้กระบวนการผลิตรูปทรงได้หลากหลายเป็นไปอย่างรวดเร็วจะใช้เวลา 1 นาที ต่อ 1 ชิ้น จากนั้นใช้ถุงพลาสติกหรือไม้ขนาดเล็ก ใช้สำหรับปิดหม้อให้เรียบหรือที่เรียกว่า “สรีปาก” สมัยก่อนชาวบ้านใช้ใบสปีปรัดใบอ่อน ๆ แล้วฉีกบาง ๆ ซ้อนกันประมาณ 7-10 ชั้น (ได้มาจากหม้อบ้านแมด) แล้วนำไปสรีปากหม้อ เพื่อให้ปากหม้อเรียบ เมื่อแรกเริ่มการปั้นหม้อที่บ้านหม้อนั้นต่อมาใบสปีปรัดหายากขึ้น ชาวบ้านจึงหันมาใช้พลาสติกแทน เพราะสามารถใช้ได้ดีเหมือนกัน ทนทานและหาได้ง่ายกว่าโดยมีขั้นตอนการผลิตอย่างละเอียดตามลำดับขั้นตอน ได้แก่ 1) การเตรียมดิน 2) นวดดิน 3) ขึ้นรูป 4) ติหม้อ 5) ตากแห้ง 6) กระบวนการเผา และสอดคล้องกับกรองทิพย์ ชัยชาญ (2551) ศักยภาพของผู้ประกอบการผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาบ้านด่านเกวียน อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา พบว่า ลักษณะกิจการเป็นธุรกิจประเภทเจ้าของคนเดียวมีรายได้เฉลี่ยอยู่ระหว่าง 115,234.64 บาทต่อปี ดำเนินกิจการมากกว่า 15 ปี สำหรับลักษณะการผลิตเป็นการผลิตตามคำสั่งของลูกค้าและการผลิตโดยไม่ต้องรอคำสั่งซื้อและลักษณะผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาเป็นแบบเผาแดงส่วนข้อมูลความคิดเห็นที่มีต่อศักยภาพในด้านต่างของผู้ประกอบการ พบว่า ด้านวัตถุดิบมีการสั่งซื้อได้เพียงพอกับความต้องการ ด้านการผลิตและการปฏิบัติการนั้นมีการผลิตตรงตามแบบลวดลายได้อย่างสวยงามด้านการจำหน่ายนั้นมีการตั้งราคาเหมาะสมตามคุณภาพสินค้า ด้านการขนส่งนั้นมีการลดปัญหาความเสียหายในการขนส่งสินค้า ด้านการวิจัย พัฒนา และเทคโนโลยีนั้นมีการพัฒนารูปแบบสินค้าให้ทันสมัยอยู่เสมอ ส่วนการศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อศักยภาพของการผลิตผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา คือ สินค้าที่ใช้ทดแทนเครื่องปั้นดินเผา

เอกสารอ้างอิง

- กรองทิพย์ ชัยชาญ. (2551). ศักยภาพของผู้ประกอบการผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาบ้านด่านเกวียน อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา. คณะวิทยาการจัดการ นครราชสีมา: มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา.
- ปรียาพร บุชบา. (2547). การศึกษาพัฒนาการของรูปแบบและลวดลายของโถงมังกร จังหวัดราชบุรี. คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ ราชบุรี: มหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง.
- ผ่องพันธ์ มณีรัตน์. (2521). การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พันธ์ศักดิ์ พ่วงพงษ์. (2537). การทำเครื่องปั้นดินเผาบ้านหม้อ ตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม. (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต). ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- รจนา จันทราสา. (2560). การศึกษามรดกวัฒนธรรมกับการพัฒนาผลิตภัณฑ์ตามแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์: กรณีศึกษา เครื่องปั้นดินเผาเตาแม่ข่ายน้อย สิงห์บุรี. กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม.

บุคลากร

สุดสาคร ไชโยชน์ (ผู้ให้สัมภาษณ์). สุนิศา โปธิแสนสุข (ผู้สัมภาษณ์). บ้านหม้อ ตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม. เมื่อวันที่ 31 ตุลาคม 2566.